

LIBERALISME I RESISTÈNCIA TRADICIONAL EN LA LLEIDA DEL SEGLE XIX

Quintí Casals Bergés

“Desde el momento en que la ciencia económica moderna con la división del trabajo hace una separación tan radical de las industrias como la verificada en nuestros tiempos, claro es que la revolución, para la cual no estaban preparados muchos pueblos y comarcas, había de dar sus resultados y estos han sido fatales para las poblaciones que en vez de productoras que eran han venido a convertirse en consumidoras solamente (...) Volviendo sin embargo a la idea capital de este resumen, fuerza es hacer resaltar para que todos se convenzan, que la crisis leridana obedece en primer lugar a la ley general de transición que rige no solo para ella sino para España toda y que es consecuencia del cambio operado en la nación en lo político, económico y social, relacionado íntimamente con la vida y el movimiento mercantil e industrial modernos. Aparte de estas causas generales las cuales dejarán de obrar cuando las cosas queden equilibradas; lo principal de la crisis leridana, es la decadencia de la agricultura local, que, herida de muerte, lleva el contagio a la pequeña industria, oficios y comercio leridanos, que no podrán revivir mientras aquella no les preste su savia, que a su vez ha de recojer los campos que hoy están yermos y abandonados”.

Josep Pleyan de Porta. *Memoria acerca de las causas de la decadencia mercantil e industrial de Lérida*, s/d, Arxiu IEI. Llegat Pleyan de Porta, p. 5.

INTRODUCCIÓ

Josep Pleyan de Porta va escriure la *Memoria acerca de las causas de la decadencia mercantil e industrial de Lérida* en els primers anys de la Restauració Borbònica (1874-1902), tot i que la data de publicació no deixa de ser una suposició nostra (per la temàtica del llibre i el temps en què va viure el seu autor), doncs el text no porta cap referència temporal d'elaboració. En el paràgraf que hem triat com encapçalament de la nostra aportació, l'historiador lleidatà del vuit-cents descrivia la situació que vivia la ciutat de Lleida a finals de segle XIX amb una certa preocupació. Els seus arguments esdevenien catastròfics per al futur immediat de la capital de Ponent, ja que Pleyan considerava que les primeres conseqüències de la Revolució Liberal espanyola (1833-1868) eren perjudicials per a les petites ciutats d'economia tradicional com Lleida.

En aquell temps, a Espanya ja regnava Alfons XII i la política nacional havia aconseguit un equilibri mitjançant la complicitat dels seus principals actors. Els polítics professionals d'aquell moment (encapçalats per Antonio Cánovas del Castillo i Práxedes Mateo Sagasta) pactaren l'alternança en el govern de la nació dels conservadors i dels progressistes, agrupats de nou en dos grans partits polítics, a canvi de la desitjada estabilitat del país, que passava indefugiblement pel reconeixement del fill d'Isabel II com a rei legítim. L'entesa entre els dos grans partits liberals del XIX (en aquell moment amb els noms de Partit Liberal Conservador, els moderats, i Partit Liberal Fusionista, els progressistes) deixava de banda als grups sociopolítics que s'havien mostrat més desestabilitzadors en els anys anteriors, els carlistes per la dreta i els republicans per l'esquerra, i era el resultat d'un llarg procés anterior, que cronològicament abraçaria des de la Guerra de la Independència (1808-1814) fins al Sexenni Revolucionari (1868-1874), un període farcit d'enfrontaments, revolucions i pronunciaments.

Durant l'esmentat espai de temps, Espanya passà de ser un Estat absolutista i tardofeudal a un que assentava les seves bases polítiques en una monarquia liberal parlamentària estable. Amb tot, curiosament, en un altre moment de la seva vida l'historiador Pleyan havia evitat pronunciar-se sobre els esdeveniments de l'època isabelina, en 1873 (en plena I República Espanyola), quan va escriure la seva coneguda

Historia de Lérida, en la qual decidí aturar la narració en el moment en què Ferran VII tornava a assolir el poder en 1814, justificant la seva decisió en el fet que “sabido es que la historia contemporánea es un escollo en donde los mejores veleros pueden encallarse. Preferimos dejar íntegro a la posteridad el derecho de juzgarnos: a ella sólo toca el decir lo que hemos sido; de ningún modo debemos decir nosotros lo que somos”. En la primerenca data republicana en què Pleyan escrivia la història ilderdense, recordem-ho, estava vigent i efervescent la Constitució de 1869, elaborada després de l'aixecament progressista i republicà de 1868. El text d'aquell codi s'acabà confirmant com el més democràtic de tot el segle XIX, doncs el seu articulat reflectia per primer cop en la història espanyola el dret a vot per a tots els ciutadans de sexe masculí, encara que per arribar fins allí s'havien succeït molts esdeveniments que havien ocasionat molts enfrontaments polítics i socials.

Tanmateix, cal pensar que entre ambdós moments Pleyan, que provenia d'una família de grans terratinents, experimentés d'una forma expectant els canvis liberals, doncs ell, a pesar de ser un liberal convençut, però d'ordre, tampoc veia gaire clar quins beneficis podia aportar per a Lleida, una ciutat predominantment agrícola llavors, la nova situació política que vivia el país. En tot cas, com a bon historiador que era, apuntava que es feia imprescindible esperar un temps prudencial per veure com es plasmarien definitivament els canvis polítics, socials i econòmics en l'avenir de l'urbs. És evident, que la ciutat havia de patir un reequilibri en la posició que havia d'ocupar en la regió i en la nació arran dels canvis liberals que aportaven d'una forma inherent el capitalisme econòmic. Lleida havia estat una població capdavantera des de sempre a Ponent, i la qüestió que plantejava Pleyan, i que segurament devia amoïnar a la resta d'intel·lectuals finiseculars lleidatans, era si realment la ciutat aguantaria l'embranchida liberal del XIX i adaptaria la seva notorietat en l'àmbit català als nous temps.

Avui en dia podem dir que Lleida superà amb bona nota els neguits de l'historiador Pleyan, però per fer-ho hagué de viure un procés traumàtic per a molts grups humans, que hagueren de transformar de soca-rel el seu *modus vivendi* original. Així, el principal canvi socioeconòmic que visqué la població fou la transformació del seu teixit laboral, que passà de ser bàsicament agrari a un de predomini urbà cada cop més notori. A mitjan segle XIX, encara hi havia prop d'un 60 % de població activa pagesa, i el que era del tot significatiu és que el creixement demogràfic de la ciutat es feia encara extensivament, és a dir, conreant noves terres fins llavors ermes, amb la qual cosa s'evidenciava que el pols econòmic de la ciutat el marcava el seu contingent camperol. Al mateix temps, altres sectors fins llavors poc significatius de l'entramat laboral de la ciutat com els comerciants, alguns artesans que evolucionaven cap a la petita indústria i nous professionals liberals en auge, donaven un nou aire urbà a la vila, que intensificà administrativament el seu paper capdavanter en la zona en ser confirmada com a capital de província en 1836.

D'aquesta manera, Lleida, fins al 1860, tingué un progrés en tots els sentits dins un procés combinat entre el model tradicional extensiu de colonització de noves terres per al conreu i les noves formes d'explotació capitalistes. El reflex més evident d'aquesta enlairada fou l'augment significatiu de la població des de començaments de segle fins al 1860, període en el qual passà de 9.500 a 19.500 habitants, situant-se en el quart lloc demogràfic de l'àmbit català; però, al mateix temps, aquest improvisat i subjectiu termòmetre ens serveix per corroborar el seu estancament posterior fins a finals de segle, ja que tot just sobrepassava els 20.000 pobladors en acabar el vuit-cents. Precisament, quan tombava el segle XIX fou el moment en què Pleyan va escriure les conclusions que introdueixen el nostre text, i és precisament llavors, també, quan la

ciutat caminava sense possibilitats de retorn cap a la modernitat en la seva peculiar i dramàtica transformació de capital agrària a urbana; el que Pleyan qualificava com a pas de productora a consumidora o, a efectes pràctics, de la galopant crisi camperola, de l'augment continuat del comerç i del procés d'empobriment i proletarització dels grups de població menys qualificats.

Per tant, el XIX se'ns presenta com un segle de llums i de penombres per a la ciutat de Lleida, però d'un progrés general indubtable en tots els sentits. Aquella centúria, en general, va veure com a Espanya naixien nous ideals de lluita política en defensa de capes de població més amples, noves possibilitats econòmiques per als individus, una millora en les infraestructures i un accés a la cultura que cada cop tenia menys restriccions. És cert, que els grups que havien monopolitzat el poder local al llarg del set-cents i primers anys del vuit-cents durant l'època absolutista (1715-1832), arrelats al privilegi feudal i protegits pel sistema administratiu borbònic en les petites localitats com Lleida, intentaren mantenir el seu domini, però la seva sort estava jugada. O s'avenien a integrar-se en el nou panorama polític o no hi entrarien durant molt de temps. Totes aquestes circumstàncies afectaren l'esdevenidor de la ciutat, que no va romandre al marge dels canvis ocorreguts en la nació.

Les noves i valuoses dades que aporten les darreres investigacions dutes a terme permeten explicar els fets polítics ocorreguts a la Lleida del XIX amb el teló de fons dels canvis liberals desenvolupats en la nació que, d'altra banda, no hem d'oblidar que estaven dins els corrents revolucionaris liberals en voga a Europa (1820, 1830 i 1848) i que tenien com a objectiu final acabar amb l'absolutisme. Molts historiadors han teoritzat amb anterioritat sobre la transició de l'antic règim a l'Estat liberal. Avui en dia, pocs són ja els que sostenen que la Revolució Liberal espanyola no portà inherent un canvi social, polític, econòmic i cultural radical per al país, encara que aquests serien els fets i les conseqüències més visibles.

Tanmateix, i per això, una bona aproximació a la revolució espanyola que faciliti la seva comprensió necessita beure de dos fonts diferents, però complementàries per argüir una correcta explicació política del moment: d'una banda, l'actuació enèrgica d'una part de l'antic aparell dirigent absolutista proper a la Corona a favor del liberalisme (que apostà per la successió monàrquica d'Isabel II, la filla de Ferran VII, en el contenciós amb el seu oncle Carles, doncs era plenament conscient de la inviabilitat del sistema d'antic règim per modernitzar les estructures més elementals de l'Estat); d'altra banda, aquesta obertura des de d'alt no s'hagués pogut fer efectiva sense la col·laboració de les elits liberals locals, que mobilitzaren en moments determinats a la població urbana a favor de la causa liberal isabelina enfront a l'absolutista carlina en la guerra civil que s'encetà en 1833 i acabà en 1840. Aquell conflicte, en teoria per dirimir la successió de la Corona espanyola, amagava un enfrontament profund en la formulació de les bases polítiques i administratives sobre les quals s'havia de sustentar l'Estat espanyol a partir de llavors, essent defensors de l'absolutisme els carlins i del liberalisme els isabelins.

ABSOLUTISTES I LIBERALS

El cert és que fins a l'aprovació de la Constitució de 1812, el sistema absolutista i tardofeudal de l'antic règim fou la forma de governar tot el territori espanyol des de la instauració de la dinastia dels Borbó, és a dir, des de començaments del segle XVIII, quan mort Carles II sense descendència (1700) es lliurà la Guerra de Successió entre les forces que donaven suport a Felip d'Anjou (de la casa francesa dels Borbó i al qual Carles II havia nomenat hereu seu) i les que recolzaven a l'arxiduc Carles (de la casa dels Àustria, dinastia que havia governat Espanya des de començaments del segle XVI fins a finals del XVII). El conflicte acabà amb la victòria dels proborbònics, que havien

rebut moltes simpaties a Castella, i la desfeta dels proaustriacistes, que concentraven la seva influència en els territoris de la Corona Catalanoaragonesa. La conseqüència immediata fou l'anorreament dels antics privilegis aragonesos, valencians i catalans, respectats fins llavors pels Àustria en els segles XVI i XVII, i l'homogenització del govern i l'administració de tot el territori espanyol. Per al poder local català, la unificació originà el pas d'un sistema de govern municipal participatiu de totes les mans en què estava dividida la societat, a un altre, que era l'emprat a Castella, en què només tenien cabuda uns pocs regidors d'arrel aristocràtica que feien de transmissors del poder reial a la ciutat, agreujada aquesta circumstància en el cas català perquè només s'acceptaven per a la gestió del poder local als individus de les famílies que en el seu dia havien donat suport als Borbó en la causa dinàstica de successió (1702-1714).

Aquest sistema de govern municipal tan tancat es mantingué inalterable fins a la dècada de 1760, en la que Carles III, amb la clara voluntat de fer un govern més participatiu i influït per la Il·lustració i el motí popular madrileny d'Esquilache de 1766, impulsà unes reformes polítiques de les institucions de govern local que pretenien donar entrada a individus d'altres grups socials que no fossin els privilegiats. A Lleida, la reforma, mitjançant la qual els gremis i les altres associacions laborals de la ciutat podien triar als seus representants, possibilità que alguns pagesos, botiguers, metges, artesans o notaris experimentessin el poder local, però també que coneguessin de prop els abusos dels regidors nobles en la gestió municipal.

No obstant això, quan el segle XIX tot just treia el cap podem localitzar en la ciutat un grup humà molt sensibilitzat contra l'absolutisme com a sistema polític, però sobretot contra l'inalterable govern local encapçalat per una oligarquia tancada i poc disposada a compartir el poder.

Probablement, les idees polítiques encara no estaven del tot quallades entre ells ni tenien un programa definit, potser només havien experimentat oposició a l'elit, però l'arribada de l'alternativa liberal féu possible el treball en equip per a un objectiu comú. El regnat de Ferran VII (1808-1833), un dels reis més tradicionalista i obscur que la història espanyola ha donat, reforçà el convenciment liberal i forçà una lluita tenaç entre els partidaris de Ferran, els absolutistes, i els hereus del pensament il·lustrat que havia caracteritzat als anteriors Borbó de finals de segle XVIII, Carles III i Carles IV, que evolucionaren més endavant al que hom coneixeria com a liberals. El pes de la Il·lustració i les idees liberals europees, principalment les franceses, fou tan gran que, amb el marc de la Guerra de la Independència condicionant la seva actuació, unes novel·les Corts reunides a Cadis foren capaces d'elaborar la Constitució més progressista dels primers seixanta-vuit anys decimonònics, i això sense tenir cap tipus de tradició política al darrere que ensinistrés la seva actuació. Fou tan gran la seva transcendència que, fins i tot, serví de model legal per a molts moviments liberals europeus encetats al Piemont-Sardenya, Nàpols o Portugal.

A grans trets, l'articulat de "la Pepa", nom amb el qual fou coneguda la Constitució liberal de 1812 en ser aprovada el 19 de març, incidia en dotar de més autonomia als ens locals enfront del centralisme que havia caracteritzat l'antic règim borbònic del segle XVIII, per exemple donava la possibilitat que un marge ample de veïns pogués triar lliurement una assemblea que posteriorment escollia els regidors dels ajuntaments entre tots els veïns reconeguts. És evident, que darrere d'aquell codi hi havia una elit amb una ferma base il·lustrada, que havia detectat els problemes que tenia el país per seguir els corrents ideològics europeus i que, per tant, proposava noves fórmules polítiques per integrar als sectors de població perifèrics en ascendència -principalment a Catalunya, el País Basc, Cadis i València- i que havien desenvolupat models econòmics alternatius. La clara voluntat dels legisladors, que era una elit política que treballava amb poc

contacte amb els grups dirigents locals, era la d'esperonar el desenvolupament del país i posar les bases per a la formació d'un Estat de tipus constitucional, emparat per la Monarquia, amb uns fonaments ideològics que tinguessin com a primer pressupòsit l'assoliment de la ciutadania com a tret identificat per a qualsevol habitant de l'imperi (recordem que en aquell temps Espanya encara controlava territoris a ultramar).

Tanmateix, la realitat del país era força més complexa, entre altres coses perquè hi havia molts sectors socials que no tenien perquè acceptar de bon grat aquelles reformes polítiques. En primer lloc, la reorganització estatal es proposava sense la presència del monarca, segrestat per Napoleó a Baiona, que en tots moments es manifestà, al llarg del seu regnat, com antiliberal i proabsolutista. En segon lloc, no es tenia en compte l'opinió, que majoritàriament era contrària al canvi polític, de les elits dirigents de les petites ciutats com Lleida, que estaven acostumades a manar des de la guerra de Sucessió en "petit comitè" les "seves" comunitats locals, doncs, com ja hem comentat amb més detall abans, el sistema que Felip V havia posat en funcionament en 1715, emmarcat dins el Decret de Nova Planta per Catalunya, només reservava la participació per al govern local a un nombre reduït de famílies aristocràtiques properes als Borbó. En tercer lloc, l'església, a grans trets, no tenia la intenció de perdre cap de les atribucions feudals aconseguides fins llavors, de forma que a partir del moment en què començà la lluita per establir el liberalisme el bloc religiós, tot i algunes excepcions, es convertí en un dels seus més fermes opositors. Finalment, en quart lloc, la realitat d'una majoria de població camperola i una part de l'artesanat empobrit que es manifestà, sobretot en la part nord del país, molt propera a la causa reialista/carlina i que féu més evident el divorci ideològic entre el camp i la ciutat.

L'assaig liberal, amb tants pretendents disposats a fer-lo fracassar, se'n va anar en orris tot just acabà la Guerra del Francès i Ferran VII tornà a exercir de rei en sòl espanyol. Amb tot, les idees dels liberals reunits a Cadis no caigueren en sac trencat a Lleida. Pocs eren en aquell temps, evidentment, els seguidors amb què comptava la novella tendència política en la capital de Ponent, que tenia majoritàriament els seus valedors i pensadors en les grans ciutats espanyoles com Madrid, Barcelona, Sevilla o Cadis. No obstant això, l'experiment constitucional del 1808-1814 possibilità l'aparició de la primera florida liberal ilerdense, amb un fort contingut intel·lectual i lligada als gremis d'artesans i als col·legis professionals liberals. A partir de llavors, els noms dels principals impulsors, més que dirigents, de l'ala reformadora de la política lleidatana suraren a la superfície, ja eren coneguts per la resta de veïns de la comunitat que els identificava com l'alternativa política al grup dirigent absolutista, els de sempre, i que havien de controlar les institucions de govern local en els moments en què el liberalisme pogués prendre el poder.

S'havia produït un fet transcendental en la política lleidatana i necessari per a l'esdevenidor de la nació: l'aparició d'un grup de persones liberal amb el que es pogués identificar la població descontenta amb l'absolutisme dominant. I era transcendental per l'ambient lleidatà perquè per primer cop des de 1715 es presentava una alternativa d'ordre al sistema d'antic règim, i era necessari per als liberals espanyols per establir una xarxa humana en cada ciutat important per anar introduint les idees de canvi entre la població i fer possible uns contactes i una presa ràpida de poder quan es donessin les condicions apropiades.

Aquestes conjuntures favorables, durant el regnat de Ferran VII, es donaren en dos moments puntuals, 1808-1814 i 1820-1823; mentre que en la resta de períodes, 1814-1820 i 1823-1833, el predomini d'una política facciosa i repressiva vers els liberals fou la moneda de canvi habitual.

A Lleida, el grup liberal madurà en els seus plantejaments polítics, i al llarg del primer terç del XIX consolidà la seva posició en la ciutat com alternativa de govern. Durant els anys de la guerra del francès, Lleida va viure la formació de dues Juntes de Defensa de la ciutat contra l'atac i setge gal de 1808 al maig de 1810; posteriorment, la ciutat caigué en mans del francès i es donà l'ocupació de l'exèrcit veí des de 1810 fins a la seva expulsió en 1814. En general, la situació política i social de la ciutat no varià gens, doncs les juntes, tot i tenir alguns elements que més endavant es destacarien com a dirigents liberals, estigueren sempre controlades per l'elit de govern tradicional. Només mencionant que el president de les dues assemblees fou el bisbe conservador Jeroni Maria de Torres quedava tot dit.

A part, un moviment jacobí del poble menut lleidatà que ocasionà alguns morts entre els veïns benestants, *El motí del Femeret*, -encetat en els primers dies de 1809 i encapçalat per botxí de la ciutat, el pregoner i algun oficial de baixa graduació amb el pretext d'escarmentar als col·laboracionistes amb el francès-, mostrà als ciutadans respectables, i aquí hi cabien els dirigents absolutistes i els liberals, que la tensió entre ambdós grups podia afavorir aixecaments revolucionaris que poguessin portar inherent un perill evident per a les seves vides i les seves propietats.

Tanmateix, a part dels regidors i els nobles locals, per formar les juntes foren reclamats els serveis d'altres ciutadans com el notari Manuel Fuster Vaquer, el metge Joan Bergés, l'advocat Pere Jordà, el semoler Josep Corts, el notari Josep Xavier Berga, el pagès Jaume Lamarca, el metge Jaume Nadal, el botiguer Josep Boer o l'advocat Pere Fleix, tots ells individus pertanyents a la *intelligentzia* liberal lleidatana. El fet, en si mateix, remarcava la unió, aparent, davant un problema com l'atac francès que en aquells moments era molt més important, però posava èmfasi en el reconeixement d'un espai polític estable per a aquell grup humà per part de la resta de la comunitat.

Aquests primers liberals, que ja tenien una tradició representativa, en inferioritat, en els ajuntaments absolutistes anteriors del set-cents i primers anys del vuit-cents des dels cinc càrrecs d'extracció popular anual de diputat del comú i síndic personer, enfront a la majoria dels vuit regidors de caràcter vitalici o perpetu, foren els creadors de les nissagues de liberals que en anys successius nodriren sempre l'ala més progressista de la política lleidatana. Per contra, de les famílies de regidors nobles, ciutadans honrats, doctors i del seu limitat univers social d'influència sorgiren els elements proabsolutistes, carlins o liberals moderats, tots ells grupuscles de resistència tradicionalista amb què s'anà metamorfosejant l'ala política conservadora de l'urbs. Aquest dos blocs foren, a grans trets i a la llarga, els que s'enfrontaren pel poder local a Lleida durant les primeres set dècades del XIX.

No obstant això, el primer període d'autèntica ruptura sociopolítica s'havia de viure en els anys de l'anomenat Trienni Liberal (1820-1823). Un cop de mà del general Riego a Cabezas de San Juan, l'1 de gener de 1820, possibilità la presa de poder dels liberals que es mantingueren en el govern fins a finals d'octubre de 1823. Aquells quasi quatre anys representaren el primer moment d'autèntic govern liberal, doncs el país no tenia la pressió d'una invasió estrangera com en 1808-1814 ni les tensions d'un aixecament popular, ja que les juntes d'ordre creades en les ciutats per conduir el canvi de govern aconseguiren controlar aquest perill, encara que cal dir que en les petites capitals com Lleida aquest fou inexistent per la poca socialització que tenia el liberalisme radical entre la població.

Llavors, el rei acceptà a contracor jurar la Constitució de 1812 i, de nou, es posà en circulació aquell codi, amb algun retoc, de forma que els seus preceptes legals es començaren a desenvolupar sense restriccions. A Lleida, per primer cop al març de 1820, s'escollí totalment un ajuntament mitjançant els sufragis dels veïns, circumstància

que es repetí durant quatre anys més fins al 1823. Amb tot, el nou sistema electoral anual tenia una perversió en la seva mecànica que possibilità el manteniment d'antics oligarques absolutistes en el consistori, que de cop es manifestaren liberals com el rei, moderats això sí, però liberals al cap i a la fi. La qüestió radicava en què els veïns electors -uns 2.000 sobre un possible total de 2.200, un nombre realment important per a l'època-, triaven una junta d'electes, és a dir, els individus que ells escollien es reunien en assemblea, que posteriorment, en segon grau, decidia qui havia d'integrar el cos consistorial. Aquest mecanisme, en un moment en què el rei havia jurat la constitució i els seus seguidors s'havien vestit també de constitucional, possibilità una falsa unió liberal entre absolutistes i exaltats que originà que les juntes d'electes dels anys 1820 al 1822 escollissin uns ajuntaments bicolors formats per exabsolutistes i liberals, però amb la característica concreta que per al càrrec d'alcalde foren designats antics regidors absolutistes (Domènec Marañosa, Ignasi Temple, Antoni Gomar o Joan Baptista Casanoves), tots ells nobles o ciutadans honrats, de forma que el grup dirigent de l'antic règim mantenia encara un cert domini municipal.

A pesar de l'esmentada transformació política dels absolutistes, una gran part dels càrrecs anaren a parar a mans liberals, i de nou trobem entre els regidors del trienni els noms dels diputats del comú dels ajuntaments de l'antic règim i dels fundadors del liberalisme a Lleida (Fuster Vaquer, Josep Pinós, Francesc Xavier Soldevila, Pere Jordà, Josep Boer...etc.), amb la qual cosa l'alternativa política que representaven es consolidava i cada cop es feia més visible per a la resta de la població. Tanmateix, el fet transcendental que faria possible la socialització d'una base humana que sustentés el moviment a tot el país amb unes arrels més fortes s'havia de produir amb l'armament de la Milícia Nacional. La creació d'aquesta institució fou possible perquè la Constitució de 1812 preveia la formació d'un cos armat, integrat pels veïns més destacats de cada localitat, amb la missió de defensar el liberalisme i les noves institucions de govern (Diputació i Govern Civil). L'ajuntament creà el batalló al maig i els liberals convençuts, els ciutadans respectables de centre, els intel·lectuals i els joves amb ideals, en molts casos fills dels anteriors, no dubtaren en presentar la seva candidatura com a voluntaris, de forma que el moviment es cobrí amb una espessa capa protectora que intentava dissuadir als opositors del liberalisme.

Des del primer moment, la capacitat d'influència de la milícia en la societat tingué un cert contrasentit: fou àmplia i limitada al mateix temps segons fossin les característiques de cada grup humà. Àmplia perquè permeté la participació d'una gran part de la població -sobretot en la segona fase en què es constituí, de 1833 a 1843- que fins llavors havia quedat al marge de la socialització política, però limitada també perquè la seva capacitat de convocatòria es reduí a grups socials molt concrets de la comunitat -principalment els artesans, els botiguers i alguns professionals liberals-, autodescartant-se la resta per decisió pròpia, doncs foren pocs els grans propietaris, els advocats i els pagesos allistats a la institució, essent cridanera i simptomàtica la poca predisposició del grup camperol quan més del 50 % dels veïns de Lleida es dedicaven al conreu directe del camp.

La decisió sobre quins individus tenien dret de formar part de la milícia fou una constant font de tensions entre els polítics de les dues faccions que integraven el consistori. Contraris a una gran socialització els moderats/absolutistes i partidaris de l'ampliació els exaltats/liberals. El canvi de govern a Espanya a favor dels liberals exaltats a l'agost de 1822, després de fracassar un pronunciament contrarevolucionari inspirat pel propi rei, agreujà el clima d'enfrontament polític que vivia el país, doncs uns mesos abans s'havia donat l'aixecament reialista que pretenia la tornada de l'absolutisme. La confrontació era evident, tant en la nació com en la ciutat, i ja no tenia

raó de ser que els absolutistes continuessin camuflats sota la disfressa constitucional que havien adoptat inicialment. L'ajuntament escollit a primeries de 1823 fou totalment liberal, presidit pel notari Francesc Xavier Soldevila, cap d'una de les primeres nissagues liberals de Lleida, i s'oposà obertament als absolutistes. Aquells mesos, de gener a octubre de 1823, foren el primer període de temps en la història de la ciutat des de la seva fundació en què els grups aristocràtics quedaren al marge del poder local. Tanmateix, *Els Cent Mil Fills de Sant Lluís*, exèrcit francès proabsolutista que entrà en el país per retornar el poder absolut al rei, acabà amb l'oposició liberal i a finals d'any es concretà la reacció ultra en el país i en la ciutat per 10 anys més.

La nova situació política que es va viure a Lleida i altres petites localitats espanyoles durant el trienni comportà la legitimació ideològica dels conflictes tradicionals en el si de la comunitat en partits, amb uns programes diferents identificats per a cada bloc i un personal polític amb interessos concrets diferenciats.

En conjunt, s'estava assistint a la gènesis de l'enfrontament sociopolític contemporani a Lleida en particular i per extensió a Espanya. Primer, fins el 1833, any en què morí Ferran VII, entre absolutistes, bàsicament els privilegiats en l'antic règim, i liberals, els sectors burgesos i els intel·lectuals emergents i ansiosos de participació. L'última aposta seriosa del tradicionalisme, la ultramontana del carlisme que pretenia fer rei al germà de Ferran, Carles Isidre, i apostava pel manteniment del feudalisme tardà, acabà perdent les seves credencials en 1840, després de set anys de guerra civil contra la irrefrenable emergència liberal que apostà per Isabel II com a successora d'un Tron que, com en altres moments de la història espanyola, tenia dos pretendents que hagueren de dirimir les seves diferències amb la sang de molts espanyols.

MODERATS I PROGRESSISTES

Després de la conflagració entre carlins i liberals, el debat polític es reformulà a Espanya, doncs el sistema d'organització estatal canvià radicalment. Els fonaments polítics sobre els quals es sustentà definitivament i a partir de llavors l'Estat espanyol foren els d'una Monarquia constitucional liberal que devia escollir els seus representants mitjançant la participació directa dels ciutadans, encara que en els primers moments el sufragi fou censatari i, per tant, distà molt de ser una democràcia universal. Amb aquestes noves premisses, alguns dels actors polítics, bàsicament els més conservadors, hagueren de canviar els seus plantejaments, doncs si volien participar en el govern de la nació havien d'acceptar el nou sistema de govern. Podríem dir que la política estatal, de 1833 fins al Sexenni Revolucionari (1868-1874), va viure una llarga transició sociopolítica de l'antic règim al liberalisme perquè el bloc conservador, farcit de grans terratinents, privilegis i capital, pogués adaptar-se sense traumes al nou sistema de govern i s'hi impliqués directament, defugint així l'opció armada per conservar el seu domini.

A banda, per si tenien algun dubte sobre les intencions de la resta de població, quant a la lluita pel poder, els curts pics revolucionaris que es donaren en aquell període, 1840-1843 i 1854-1856, encapçalats pels progressistes, senzillament els continuadors dels liberals de començaments de segle XIX, els demostraren que la més mínima esclatxa seria aprofitada per les classes mitges per fer-se amb el poder.

A partir de llavors, un cop s'havia assumit la impossibilitat de tornar enrera en els plantejaments polítics i que el sistema de govern es devia emmarcar en una Monarquia constitucional liberal, el joc sociopolític quedà dibuixat entre liberals moderats i liberals progressistes. Aquests dos grups eren hegemònics en les petites ciutats com Lleida, de tal manera que els més radicals per l'esquerra -els republicans o demòcrates, que pràcticament venien a ser el mateix, i pretenien ampliar la participació electoral a tots

els espanyols de sexe masculí- o per la dreta –els carlins que no acceptaven la derrota de 1840 i els proabsolutistes nostàlgics- hagueren de canalitzar les seves demandes en els programes dels dos grans grups liberals per adquirir una certa notorietat en les decisions polítiques del municipi. D'aquesta forma, els partits progressista i moderat a Lleida, de 1837 a 1868, foren col·lectius polítics molt heterogenis, que a grans trets estigueren dominats per les tendències de centre que garantien una certa convivència política d'ordre, però que, evidentment, en alguns moments hagueren de fer concessions als radicals, tant per la dreta com per l'esquerra, arrossegats per moviments revolucionaris liberals o de reacció catòlica i tradicional que aconsellaven camuflar-se en el corrent polític general de cada moment en el país.

Un d'aquells primers moments revolucionaris es donà durant el Trienni Progressista, 1840-1843, que en la part central del període va viure la Regència del general Espartero. Després de set anys de lluita entre els liberals i els carlins en una guerra fratricida que acabà amb la victòria dels primers, que liquidaren així l'última resistència tradicional a l'establiment d'una monarquia constitucional en la nació, aquell fou el primer experiment de govern de les classes mitges. Amb tot, no hem d'oblidar que els progressistes arribaren al poder perquè Espartero, el general que encapçalà els exèrcits liberals en la guerra contra els carlins, donà suport al estiuenc moviment popular originat en les ciutats espanyoles en protesta pel suport de Maria Cristina (que exercia funcions de regent del Tron espanyol mentre Isabel II era menor d'edat) al Partit Moderat en el poder. L'entesa entre la regent i els moderats pretenia la modificació de la Constitució aprovada en 1837, de forma que la coalició pretenia restringir llibertats i reforçar el poder del govern central i de la Corona en oposició al municipal. La reacció de les classes populars i del Partit Progressista en defensa de la Constitució de 1837 fou ràpida i contundent, perquè aquest codi, que havia nascut amb una clara voluntat de consens entre les famílies liberals, assegurava en general l'assoliment de majors llibertats per a la població. El pronunciament del setembre de 1840 afavorí la pujada dels progressistes en el poder de la nació, respectà la Constitució de 1837, originà la dimissió de Maria Cristina del seu càrrec, que fugí cap a França amb la companyia de molts moderats, en benefici d'Espartero i canvià de soca-rel el plantejament polític a nivell local.

El govern progressista posà al descobert l'existència d'un programa polític alternatiu a l'immobilisme i el centralisme moderat de l'època isabelina, que sorpren a primer cop d'ull per la maduresa, vitalitat i serietat en els seus propòsits. A grans trets, el programa progressista incidia en dotar d'una major autonomia als municipis, mitjançant els ajuntaments, en donar una educació primària universal als espanyols, en elaborar mesures higièniques generals, en procurar millores infraestructurals per a la comunitat i en donar majors drets polítics a un grau de població més elevat que el proposat pels moderats. A part, els progressistes obriren la Milícia Nacional, aquell cos armat creat per defensar el liberalisme, a una banda de la població molt més humil que en el període anterior de 1833 a 1840, amb la qual cosa els artesans, els petits botiguers i els joves intel·lectuals influïren en l'ambient polític lleidatà, enfront a una majoria de població dedicada a les tasques del camp que durant la dècada ominosa del regnat de Ferran VII (1823-1833) havia format part, d'una forma majoritària, del cos absolutista de voluntaris reialistes.

A Lleida, com a tot Catalunya, el Trienni Progressista va veure el govern de les classes mitges i dels intel·lectuals de l'urbs, mentre les capes més humils de la població, principalment les lligades a les tasques eminentment urbanes, formaven part de la milícia en un procés de socialització política irrefrenable que portà a la superació dels plantejaments sociopolítics inicials, tot cercant la participació de la major part de la

població en el govern de la nació. El moviment progressista de Lleida afavorí l'emergència de grans figures polítiques com l'advocat Manel Fuster Arnaldo, fill de Manel Fuster Vaquer, o el metge Jaume Nadal Meroles, així com el suport a la causa de famílies reconegudes com els Soldevila, els Bergés, els Pinós o els Berga. Aquest equip dirigent havia viscut el procés de construcció liberal des del començament i cal pensar que el van fer seu i l'impulsaren de forma entusiasta. No endebades, tots ells havien integrat la milícia nacional, primer com a voluntaris sense graduació en el trienni 1820-1823, i més endavant com a oficials en el període 1833-1843, amb la clara missió de defensar el liberalisme enfront els atacs de l'absolutisme. Durant el Trienni Progressista adoptaren de forma definitiva la coloració liberal progressista per diferenciar-se clarament dels liberals moderats, que estaven en un procés de metamorfosi des de les posicions inicials absolutistes que havien mantingut. Sovint, en els seus escrits oficials, els progressistes s'autoqualificaven de vertaders liberals en oposició als conservadors que eren titllats de *latrofaciosos*, de forma que es presentaven davant l'opinió pública com els mateixos gossos amb distints collars, és a dir, els dos grups socials de sempre amb noms polítics diferents, però amb una clientela pendent dels seus actes molt més gran.

Tanmateix, la reacció dels sectors benestants no es va fer esperar i en el segon semestre del 1843 es va viure un autèntic enfrontament de classes, principalment a Catalunya, entre els que volien més drets polítics, els centralistes republicans, que reberen un suport majoritari entre el poble menut i els joves intel·lectuals, i els unionistes moderats, gent d'ordre amb grans propietats que volia estabilitat i participació reduïda als grans contribuents en el govern nacional.

La confrontació acabà amb un pacte de centre entre els progressistes i els moderats, subscrit a Lleida per la classe política del moment, que pretenia prevenir al país d'un canvi subversiu de l'ordre social establert, però que a finals d'any fou traït pels moderats, que amb un cop de mà polític acabaren amb els progressistes i es feren amb el control total del poder polític en la nació.

De 1844 a 1854 es donà un nou tipus de govern, desconegut en molts aspectes fins llavors; el de les classes benestants de la població des de la perspectiva de la seva participació activa en el sistema liberal que s'imposà en 1833.

Efectivament, no tardà gaire temps el Partit Moderat en fer una Constitució, la de 1845, que s'adaptés als seus interessos. Així, el nou codi legal i altres disposicions incidien en remarcar el centralisme polític -l'alcalde, per exemple, era triat directament per la Corona entre els més votats, afavorint així el servilisme polític-, es reduïa la participació municipal als 200 contribuents més rics, és a dir, es potenciava un govern local de notables, s'eliminava la Milícia Nacional i es creava un cos policíac com la Guàrdia Civil, es gravava fiscalment més el treball industrial i comercial que la renda absentista... etc.

No obstant això, l'anomenada dècada moderada, 1844-1854, tot i tenir un retrocés en drets socials i polítics considerable, cal considerar-la com el període d'assentament definitiu del liberalisme com a sistema de govern de l'Estat espanyol, ja que el Partit Moderat, a part de tenir un nucli dirigent de polítics de centre conservadors que portaven la iniciativa i controlaven l'organigrama del partit, fou capaç de donar cabuda, a canvi d'algunes concessions, a tot un ventall d'individus ultres -antics carlins, nostàlgics absolutistes i tradicionalistes catòlics- que d'una altra manera haguessin dificultat enormement l'assoliment de l'Estat constitucional amb unes bases econòmiques capitalistes.

A Lleida, sobretot en els primers anys de la reacció moderada, es va veure com els descendents directes dels antics oligarques absolutistes encapçalaven un altre cop els

consistoris per designació reial. Cognoms com els dels nobles Gomar, la família amb major patrimoni rústic de la ciutat, els Bufalà, els següents en possessions, els Casanoves, els Temple, els Tudela, els Martorell o els Queraltó, entre d'altres, tornaren a ser habituals com a màxims dirigents moderats de la política local. Tot i el desencís que aquesta circumstància degué causar en àmplies capes de la població, cal considerar positiu que aquestes famílies tan tradicionalistes acceptessin jugar la partida amb el nou reglament polític liberal, encara que la conjuntura moderada afavorí que ho fessin amb un gran avantatge vers els seus opositors progressistes, que també podien participar en les eleccions nacionals i municipals, però jugant en camp contrari i amb l'àrbitre en contra per les manipulacions que feia l'ajuntament moderat.

En definitiva, de 1833 a 1854 el sistema polític liberal assolí la base mínima necessària perquè quasi tots els actors polítics de la nació entenguessin que aquella era l'única fórmula possible sobre la qual s'havia d'organitzar l'Estat. Tots estaven dins el sistema liberal i competien amb unes regles similars, els càrrecs eren escollits per elecció, però encara mancava per construir un escenari comú on poder dirimir les seves forces en igualtat d'oportunitats, és a dir, aconseguir crear un codi legal que representés i respectés la voluntat nacional.

Els moderats volien, i feren quan governaren, un govern en què només les classes benestants, que eren les que pagaven més impostos, tinguessin drets polítics; d'altra banda, els progressistes, en canvi, ampliaven aquesta participació a les classes mitges; finalment els republicans i els demòcrates, que fins al Sexenni (1868-1874) no tingueren opcions reals de dirigir el país, pretenien el sufragi universal masculí.

En estar separats en aquest punt tan important i en la concepció programàtica de l'Estat, quan un dels partits aconseguia el poder *excloïa legalment* a l'altre, de forma que fins al 1868: quan governava el Partit Progressista (1840-1843 i 1854-1856) aplicava la Constitució de 1837, mentre que quan ho feia el Partit Moderat (1844-1854 i 1856-1868) posava en circulació la de 1845. Cada partit tenia, així, la seva recepta política per al moment en què prengué el poder, que sempre anava precedit, fins al 1868 fou així, d'un pronunciament militar que derrocava al partit que governava i afavoria la pujada de l'altre. Tot això agreujat per l'exclusió sistemàtica que patien els republicans per part dels dos partits liberals, tot i representar l'opinió d'una part important de les classes urbanes més modestes i de la intel·lectualitat, amb la qual cosa la maduresa política de la Monarquia constitucional encara estava per arribar. Sobretot, perquè la pròpia Monarquia, representada llavors per Isabel II, distava molt de ser neutral i donava suport sempre que podia a l'ala conservadora del liberalisme en oposició al progressisme, que era considerat per la Corona com un mal menor per a situacions de radicalització social.

Durant tot el període estudiat només podem detectar un moment de treball en comú entre progressistes i moderats quan, després d'un curt espai de govern progressista (el Bienni de 1854-1856) i de la dura reacció moderada que el seguí (1857-1858), O'Donnell posà en marxa un experimental partit polític, amb el nom d'Unió Liberal (1858-1865), que pretenia captar els elements de centre progressistes i moderats, deixant al marge als progressistes radicals, als republicans i als més ultres entre els moderats. El pacte fou un fet a nivell nacional i els progressistes lleidatans més coneguts s'alinearen al cantó de la Unió Liberal. La preparació intel·lectual que tenien facilità que ràpidament es fessin amb un lloc influent en el partit i assolissin els càrrecs més representatius en el municipi. No endebades, del 1859 al 1864, els alcaldes foren d'aquest signe polític (Manuel Fuster de 1859 a 1862 i Josep Sol de 1863 a 1864) i la majoria de regidors escollits també.

El domini progressista fou tan important en els anys de govern de la Unió Liberal, que avui en dia caldria que ens replantegessin estudiar aquest període a nivell local com si fos el d'un govern progressista i no moderat com s'ha fet fins ara. Fins i tot, molts elements pseudorepublicans arribaren a exercir càrrecs consistorials en aquells anys amb la legislació electoral municipal de la Constitució de 1845. Això fou possible perquè l'ajuntament dirigit en la primera època per Fuster Arnaldo senzillament aplicà la llei electoral sense fer cap canvi pervers, a diferència de les pràctiques manipuladores moderades que s'havien produït sobretot en la dècada de 1844 a 1854, i que possibilitaren les victòries del seu partit en les eleccions de forma fraudulenta.

Els anys de govern de la Unió Liberal foren d'un impuls urbanístic i cultural transcendental per a Lleida, doncs entre les fites aconseguides per l'ajuntament dirigit per l'alcalde Fuster i l'advocat i humanista Dídac Joaquim Ballester, cal destacar l'enderroc d'una part de les muralles per ampliar el perímetre habitable de la ciutat, canviant d'aquesta forma la seva mentalitat topogràfica, que fins llavors havia estat enclaustrada per la rígida cotilla del mur empedrat que la vorejava; també fou important la construcció del Parc dels Camps Elisis, a l'altre cantó del riu, a Cappont, de forma que l'urbs aconseguia un necessari pulmó verd on celebrar esdeveniments i festes populars; i, finalment, amb l'arribada del ferrocarril que, tot i que perjudicà al mercat de blat interior on Lleida era capdavantera, significà l'enllaç definitiu de la ciutat amb la modernitat urbana del XIX.

L'embranchada dels consistoris de la Unió Liberal es va veure frenada per una nova reacció moderada en 1865, a les acaballes del regnat isabelí, que durà fins al 1868. Aquest nou període regressiu segurament afavorí l'aixecament definitiu i contundent de les classes populars en 1868 inspirades pel republicanisme i amb el suport del progressisme, fent fracassar tot aquest procés polític en conjunt el projecte o tercera via liberal d'O'Donnell.

La lectura apressada que hem fet dels esdeveniments en aquestes planes ens mostra que la política espanyola de les quasi set primeres dècades del segle XIX, seguint l'exemple de Lleida, tingué dos grans col·lectius sociopolítics com a protagonistes que, en distintes fases i amb distints noms, s'enfrontaren per plasmar les pinzellades pràctiques dels seus programes d'acció política: d'una banda els absolutistes/moderats i d'altra els liberals/progressistes. Els conservadors apostaren sempre pel centralisme, no exempt de servilisme a la Corona, la restricció de llibertats i un cert immobilisme a l'hora de dur a terme qualsevol tipus de millora global per a la població o d'infraestructura material. Altrament, els períodes de govern progressistes es caracteritzaren per la descentralització administrativa, l'augment de les llibertats individuals i la socialització política i cultural, la millora de l'educació i l'impuls urbanístic i infraestructural general en servei a la població.

A banda, la legitimació cultural que el moviment progressista adquirí a Lleida és fora de tot dubte, doncs la majoria d'intel·lectuals de la ciutat s'alineà de forma entusiasta al moviment i el dotà d'una forta base lletrada on sustentar-se. Des que es creà la Societat Econòmica d'Amics del País, en 1834, i deixant de banda el període inicial de control central, la institució cultural per excel·lència de la ciutat estigué dirigida per intel·lectuals progressistes com mossèn Josep Castel, el metge Jaume Nadal Merolés, el militar Joaquim Berga o el professor Miquel Ferrer Garcés. Llastimosament per a la nostra tasca d'historiadors, les actes de l'organisme es perderen i ens manquen els noms dels socis que la integraren, encara que sabem que l'Ajuntament de Lleida, sobretot en períodes de govern progressista, rebé l'assessorament de molts projectes tècnics per millorar la infraestructura urbanística de la vila, cosa que ens fa suposar que el contingut humà de la societat era molt proper al "partit del progrés". També, la inauguració de

l'Institut de Segon Ensenyament en 1842, en temps de l'alcalde Fuster Arnaldo, reforçà la vida cultural de la ciutat en dos sentits: d'una banda, afavorí la contractació de professors especialitzats de fora per a la formació dels alumnes, que donaren un nou aire a la vila i propiciaren el contacte amb altres formes diferents de veure el món; i d'altra banda, perquè augmentà el nivell educatiu global de la població lleidatana. Com en els cas anterior, en el claustre de l'institut sovintejaren els professors progressistes, cosa que es palesà obertament en els nomenaments de Josep Castel, Jaume Nadal Meroles i Miquel Ferrer Garcés com a directors de l'institut des de 1842 fins a finals de segle XIX.

Totes aquestes realitats foren assaonades amb altres iniciatives culturals, majoritàriament entre 1840 i 1843, com la creació d'una biblioteca pública, a càrrec de la societat, la construcció de noves escoles, la creació d'un Liceu Artístic i Literari, l'acondicionament d'un recinte, antigament convent de frares, com a teatre, la tasca individual d'una inicial renaixença humanista lleidatana encapçalada per l'historiador Marià Olives o l'humanista Dídac Joaquim Ballester... etc.

Com dèiem al començament del capítol, el segle XIX a Lleida va tenir molta vitalitat, i la historiografia descobreix dia a dia els traços d'un camí tímidament il·luminat, que contrasta, sense anar més lluny i corrent el risc de rebre matisacions per la poca investigació desenvolupada, amb l'immobilisme i la penombra dels anys de govern de l'antic règim. El XIX fou el segle en què s'originà l'Estat tal com l'entendem avui en dia, amb un codi legal general per a tots els ciutadans i una representació parlamentària que els protagonistes del moment assumien que havia de ser triada, tot i les restriccions sociopolítiques, per la voluntat de la població.

Amb tot, el liberalisme constitucional, fins ben entrat el segle XX, no arribà a establir una situació política ideal en què tots els grups socials i partits polítics es respectessin els uns als altres i aconseguissin crear un escenari polític conjunt on dirimir les seves diferències. Aquesta greu mancança de procediment s'arrossegà durant molt temps i es molt possible que, com va dir en el seu dia Pierre Vilar, de l'enfrontament continu i de l'exclusió sistemàtica practicada pels dos grans blocs sociopolítics espanyols del XIX i primer terç del XX, moderats/dretes i progressistes/esquerres, s'originés la guerra civil (1936-1939) i la posterior llarga època de règim franquista (1939-1975), que tant retrocés, en tots els sentits possibles, ocasionà a Espanya.

BIBLIOGRAFIA:

- AA VV, *Lleidatans il·lustres*, Lleida, 1995.
- BARNOSELL, G.; *Industrialització, Revolució Liberal i Classes populars a la Catalunya de la primera meitat del segle XIX. Les societats d'ofici*, Tesi Doctoral, Barcelona, 1996.
- BOTARGUES, M.; *Consumo cultural en la ciudad de Lleida (1808-1874)*, Lleida, 2000.
- CAPDEVILA, C.; *La Milícia Nacional a Lleida durant el Trienni Liberal (1820-1823)*, Tesi de Llicenciatura, Lleida, 1986.
- CASALS, Q.; *Canvi econòmic i social en el pas de l'Antic Règim a l'estat liberal: Lleida en la primera meitat del segle XIX*, Lleida, 1999.
- *El trienni progressista a la Lleida del segle XIX. La Regència del general Espartero (1840-1843)*, Lleida, 2000.
 - *Polítics De Lleida. El poder local i les seves mutacions a través del temps (1716-1868)*, Lleida, 2002.
- CASTRO, C. DE; *La Revolución Liberal y los municipios españoles*, Madrid, 1979.

- FONTANA, J.; *La Revolución Liberal (Política y Hacienda 1833-1845)*, Madrid, 1977.
- GIL NOVALES, A.; *El trienio liberal*, Madrid, 1980.
- GRAS ESTEVE, R.; *Lérida y la Guerra de la Independencia*, Lleida, 1899.
- HUGUET MIRÓ, R.; *Efemérides de la Guerra de la Independencia en Cataluña*, Lleida, 1915.
- LLADONOSA PUJOL, J.; *Història de la ciutat de Lleida*, V.II, Tàrrrega, 1973.
- LLADONOSA VALL-LLEBRERA, M.; *Carlins i Liberals a Lleida*, Lleida, 1993.
- MARICHAL, C.; *La revolución liberal y los primeros partidos políticos en España (1834-1844)*, Madrid, 1980.
- MOLINER PRADA, A.; *Revolución burguesa y movimiento juntero en España*, Lleida, 1997.
- OLIVES I ROCA, M.; *Colección de noticias o sea Memorias para formar la historia de la antíquisima y nobilísima ciudad de Lérida. 1840*, Un fragment ha estat editat sota el títol "Lérida en la primera mitad del siglo XIX", *Ilerda*, II-I, Lleida, 1944.
- PLEYÁN DE PORTA, J.; *Apuntes de la historia de Lérida*, Lleida, 1873.
- PONS, J. M.; *El poder polític a Lleida 1843-1854. Eleccions i pronunciaments*, Lleida, 1997.
- *Moderats i progressistes a la Lleida del segle XIX (1843-1868)*, Lleida, 2002.
- REMON, J.; *La ocupación francesa de Lérida (1808-1814)*, Tesi de Llicenciatura, Saragossa, 1981.
- SANTIRSO RODRÍGUEZ, M.; *Revolución Liberal i guerra civil en Calaluña (1833-1840)*, Lleida, 1999.
- SUAU, J.; "Qui mana? Com? Per què? Estudi de les relacions de poder en les col·lectivitats rurals", *Avenç*, núm. 160, 1992.
- TARRAGÓ PLEYÁN, J.; *La sublevación de unos exaltados en Lérida ó el Motín del Femeret; en el mes de Enero de 1809*, Lleida, 1947.